

ВІДГУК РЕЦЕНЗЕНТА

**на дисертацію АНТОНЕНКОВОЇ Наталії Олександрівни на тему:
«РЕСТАВРАЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА ІКОНОПИСУ СТАРОДУБ'Я
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)**

**Спеціальність 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація
Галузь знань 02 – Культура і мистецтво**

Ступінь актуальності теми дослідження. Дисертаційне дослідження Антоненкової Н. О. присвячене маловивченому, проте, важливому аспекту українського мистецтва – іконописній традиції Стародубщини, і зумовлене потребою глибшої інтерпретації регіональних мистецьких практик у ширшому контексті національного культурного процесу, а також необхідністю системного підходу до збереження української сакральної спадщини, що включає питання атрибуції, техніко-технологічного аналізу та розроблення обґрунтованих реставраційних стратегій. Дисертація заповнює існуючі лакуни в дослідженні культурної спадщини Стародубщини, водночас створюючи підґрунтя для подальших міждисциплінарних наукових розвідок. Все це і підтверджує **актуальність** теми представленої до захисту даної дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження здобувача виконане на кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв в межах держбюджетної теми «Образотворче мистецтво XVII – XXI століть: реставрація, атрибуція та експертиза (державний реєстраційний № 0117U001519), держбюджетної теми «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (державний реєстраційний № 0117U001521) та згідно з планом кафедри по підготовці наукових кадрів.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, сформульованих в дисертації, базується на виявленні й систематизації наявних літературних джерел і їхньому опрацюванні, завдяки чому було виявлено, що дана

проблематика щодо реставрації та експертизи творів іконопису Стародуб'я в контексті української художньої культури в українському мистецтвознавстві досліджується вперше. Також переконливим підтвердженням достовірності наукових положень даної дисертації є розгорнутий додаток у вигляді альбому ілюстрацій, що унаочнює і вводить до наукового обігу низку маловідомих творів іконопису, важливих для історії українського мистецтва. Положення дисертації достатньо апробовані та обговорені на дев'яти наукових та науково-практичних всеукраїнських та міжнародних конференціях, а також за кордоном – в Ізраїлі. Предмет і об'єкт дослідження та ракурс обраної проблематики відповідають паспорту дисципліни 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Достовірність і новизна отриманих результатів. Текст даної дисертації та публікацій за її темою і в цілому дана наукова праця є новим науковим дослідженням ще мало вивченої проблеми щодо реставрації та експертизи творів іконопису Стародуб'я в контексті української художньої культури в українському мистецтвознавстві. Наукова новизна дисертаційного дослідження Антоненкової Наталії Олександрівни полягає у здійсненні першого системного аналізу художніх, стилістичних та техніко-технологічних параметрів іконописної спадщини Стародубщини періоду другої половини XVII – XIX ст. В дисертації обґрунтовано і впроваджено комплексну методику атрибуції ікон, засновану на поглибленому вивченні матеріалів, технік та характерних художніх прийомів. Окреслено характерні типологічні риси професійного та народного іконопису, включно з іконами малярського типу й зразками «народного примітиву» та творів із західноєвропейським впливом, а також проаналізовано вплив соціокультурного, історичного й етнографічного контекстів на формування іконописного стилю.

Важливим досягненням є також систематизація характерних дефектів конструктивних пластів ікон, ідентифікація чинників їхнього виникнення та розробка адаптованої до регіональних особливостей реставраційної методики. Запропонована авторкою концепція поєднує технічні й етичні принципи

реставрації, орієнтовані на збереження автентичної матеріальної та візуальної цілісності сакрального артефакту. Методика апробована на реальних іконописних пам'ятках, що свідчить про її прикладну цінність.

Таким чином, мета та завдання даного дослідження успішно виконані, а наукове завдання реалізовано повною мірою. Здобувачка продемонструвала вміле володіння методологічним інструментарієм, аналітичне мислення та високий рівень професійної компетентності.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення даної дисертації полягає у використанні її результатів для отримання достовірної атрибуції іконописних творів Стародубщини. Розроблена дисертанткою методика атрибуції має важливе значення для наукової експертизи у музейній та митній сфері. Запропоновані реставраційні підходи забезпечують ефективну консервацію та збереження мистецької спадщини Стародубщини. Результати даного дослідження можуть бути інтегровані в освітні програми в навчальних закладах мистецтва й культури, зокрема в лекційні курси з історії українського мистецтва, іконографії, техніки та технології живопису, а також у спеціалізовані дисципліни з теорії та методології реставрації іконописних творів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та дотримання принципів академічної доброчесності. За своїм змістом дисертація Н. Антоненкової є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Дане дисертаційне дослідження є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідні джерела.

Дисертаційна праця виконана українською мовою, характеризується послідовністю викладу, точністю формулювань досліджуваних питань і коректним застосуванням наукової термінології. Структура дисертації досить чітка та співвіднесена з проблемами, порушеними в дослідженні. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів з висновками до них,

узагальнюючих висновків, списку використаних джерел і додатків, в яких наведено таблиці, перелік ілюстрацій і самі ілюстрації. Загальний обсяг дисертації складає 308 сторінок, з яких основний текст займає 177 сторінок; список використаних джерел налічує 175 позицій, а ілюстративний матеріал включає 263 зображення.

У **вступі** авторка, дотримуючись необхідних вимог, досить чітко визначила об'єкт і предмет дослідження, узгодивши їх з метою і завданнями, розкрила методологічні засади роботи, наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, надала відомості про апробацію ключових положень дисертації.

У **першому розділі** авторка здійснює ґрунтовний аналіз сучасного стану наукової розробки теми іконопису Стародубщини, визначає джерельну основу дослідження та розглядає методологічні принципи, які були використані для атрибуції й реставрації іконописних пам'яток. Значна увага приділяється точності термінології та обґрунтуванню вибору дослідницьких підходів.

У **другому розділі** розглянуто художньо-іконографічні особливості та техніко-технологічні аспекти іконопису Стародубського регіону другої половини XVII–XIX століть. Авторка аналізує стилістику як професійних, так і народних майстрів іконопису Стародуб'я, виокремлює характерні риси використовуваних технік, матеріалів і пігментів. Такий підхід надав можливість виявити вплив художніх традицій і технологічних чинників на збереження іконописної спадщини.

Третій розділ дисертації присвячений вивченню стану збереженості іконописних творів Стародубщини. Авторка зупиняється на детальному аналізі характерних типів пошкоджень з аргументованим обґрунтуванням методів їх усунення. Розроблена нею комплексна реставраційна методика, що базується на використанні сучасних матеріалів і технологій, пройшла практичну апробацію на автентичних пам'ятках сакрального мистецтва. Це надає можливість ефективно застосовувати отримані результати в музейній практиці задля збереження мистецько-культурної спадщини.

Узагальнюючі висновки дисертаційної роботи органічно відповідають задекларованій меті та поставленим дослідницьким завданням. Вони досить чітко фіксують здобуті наукові результати, забезпечують завершеність і логічну узгодженість дослідження. Дисертація оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів наукової роботи. Наукові результати дисертації висвітлено у чотирьох наукових публікаціях здобувачки. Три з них розміщено у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. і одна – у міжнародній наукометричній базі Scopus. Окрім того, результати дослідження були апробовані на дев'яти фахових конференціях.

Таким чином, наукові результати, викладені в даній дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувачки та відповідають вимогам п. 8–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 14

Зауваження та дискусійні питання щодо змісту дисертації.

Як недолік слід відзначити, що авторка, наводячи список своїх публікацій, чомусь не вказує doi, що утруднює перевірку, особливо статті, опублікованій у форматі Scopus. Тут посилання [.https://www.ksada.org/wp-content/uploads/2025/03/ijcs_21_36_doluda_icon_painting_with_time_transgressive_layers_in.pdf](https://www.ksada.org/wp-content/uploads/2025/03/ijcs_21_36_doluda_icon_painting_with_time_transgressive_layers_in.pdf)

Окрім того, на нашу думку, окремі терміни, зокрема «примітив», потребують уточнення або додаткової аргументації щодо їхнього вживання в науковому дискурсі, оскільки вони можуть мати різне трактування.

Слід також зауважити, що деякі підписи до зображень могли би бути більш інформативними або містити короткі аналітичні коментарі, які б не лише описували об'єкти, але і вказували б на їхнє значення в контексті дослідження.

Такий підхід підсилив би пізнавальну цінність ілюстрацій та сприяв би глибшому сприйняттю матеріалу.

Незважаючи на ґрунтовність та різноплановість джерельної бази, дослідження могло би виграти від залучення певних локальних архівних документів, що поглибило би історичний контекст, зокрема в аспектах авторства, побутування та збереження окремих творів.

У подальших пошуках хотілось би, щоб авторка звернула увагу на глибше висвітлення персоналій майстрів Стародубщини, їхніх творчих біографій та індивідуальностей, що сприятиме подальшому збагаченню знань про локальні школи українського іконопису. Доцільним було б і врахувати можливий вплив іконописних традицій Стародуб'я на сусідні регіональні осередки, що розширило би уявлення про взаємовплив всередині українського сакрального мистецтва.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

В цілому висловлені зауваження не є принциповими. Вважаю, що дисертаційна робота Наталії Антоненкової на тему «Реставрація та експертиза іконопису Стродуб'я у контексті розвитку художньої культури України» виконана на досить високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням. Дисертаційна робота за актуальністю, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів, обґрунтованістю висновків повністю узгоджується з науковим профілем спеціальності 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненням від 19.05.2023 № 502) і Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №341 від 21.03.2022).

Здобувачка АНТОНЕНКОВА Наталія Олександрівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Рецензент:

доктор мистецтвознавства,

професор, член-кор НАМУ,

професор кафедри

теорії і історії мистецтв

Харківської державної

академії дизайну і мистецтв / _____ / Людмила СОКОЛЮК

М.П.

«___» _____ 2025 р.